

MEGJEGYZÉSEK A NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR NÉHÁNY ADATÁHOZ

I.

A »von« ige a *Nyelvtörténeti Szótárban* és a *Jordánszky kódexben*.

A Nyelvtörténeti Szótár különbséget tesz a nyelvemlékeinkben gyakran előforduló *vonsz* ige és -sz praesensképző nélküli változata: a *von* ige között; külön címszó alatt közli a hozzájuk tartozó példákat.

A *vonsz* címszóhoz tartozó cikkben csak a jelen idő ill. az összetett múlt alakjai találhatók, tehát csak olyan időnek az alakjai, amelyekben az -sz praesensképző megvan, a *von* címszó alatt egyéb idejű igealakok is vannak. Éppen ebből következik, hogy a két igenek az alakjai a *von* alatt összekeveredtek; több olyan példa is került ide, amelynek jelen idejében megvan az -sz, tehát a *vonsz* származéka. Csakhogy éppen olyan alakjai ezek a *vonsz*-nak, amelyekben nem is lehet -sz praesensképző, tehát azok az alakok, amelyek mind a két igenél egyformák. Viszont ebből azt a téves következtetést vonhatnánk le, hogy a *vonsz*-nak csak jelen idejű ill. a jelen idővel összetett alakjai vannak, ez pedig nyilvánvaló tévedés. Bizonyítják ezt azok a nyelvemlékeink, amelyekben a *vonsz* előfordul, de nem csak jelen időben, hanem -t időjeles múltban is, s amelyekben megvannak pl. a *vonsz*-nak igeenevei is, amelyek természetesen nem mutatják az sz praesensképzőt, mint ahogy nem mutatják a *tesz* igenek *tett*, *tévé*n, *tenni* stb. származékai sem.

Joggal vethetjük fel a kérdést, mi is a viszony a két ige: a *von* és *vonsz* között.

Simonyi TMNy.-ában a következőket írja: »Nyelvemlékeink szétszórt adataiból azt következtethetjük, hogy azelőtt az eddig tárgyalt hét ige kívül (ti.: lesz, tesz, vesz, visz, hisz; esz-ik, isz-ik), még négy tartozott ide (ti.: az sz hanggal bővülő *v-* tökhöz): óv, von, metsz, tetszik.« (I. m. 261.)

Ezután egyenként tárgyalva a felsorolt igéket, a *von*-ról a következőket találjuk: »Von. — A *vonsz*-alak régi irodalmunkban csak a folyó cselekvésben szerepelt...« (I. m. 262.) Majd később »Az imperativus a régebbi nyelvemlékekben mindig *vongy*...« (I. m. 262.)

Világos tehát, hogy tulajdonképpen ugyanannak az igenek kétféle alakjáról ír Simonyi. Az egyik alakon még megtaláljuk az -sz praesensképzőt, s ez a változat *d-s* töből képezi a felszólító módot, a másik alak -sz nélküli a jelenben is. A NySz. nem következetesen közli a példákat külön címszó alatt. Pontos különbség csak akkor tehető a két változat származékai között, ha megfigyeljük az idézett forrásokban az illető igék valamennyi alakját. Amint a TMNy. utal

is rá, eltérő alakokat a jelen időben, illetve a jövő értelmű, de alakilag a jelenhez tartozó igealakokban, az összetett múlt személyragozott részében, valamint a felszólító módban találunk.

Nézzük meg a NySz.-ban a *von* címszó példáit. Találunk többek között egy adatot a Jordánszky kódexből is: »*Vonvan* telley hallal az halooth: traxit rete plenum piscibus (JordK. 601.)« (Tévesen 701 helyett). Az olvasó nem kételkedik abban, hogy az idézett *vonvan* alak valóban a *von* ige igeneve, hiszen az ma is így hangzik. Ha azonban a Jordánszky kódex olvasásába kezd, mindjárt az első sorokból kitűnik, hogy ebben a kódexben is, mint annyi másban, a *von* ige -sz praesensképzővel fordul elő. Kétséges tehát, hogy a NySz.-ban a maga helyére került-e a példa, az idézett *vonvan* alak a *von*-hoz tartozik-e.

Vizsgáljuk végig ebből a szempontból kódexünk bizonyító adatait.

A kódexben előforduló jelen idejű, alanyi ragozású alakok a személyek sorrendjében:

»Te vag ky myndent az meneýekre *vonzaz*...« JordK. 1a.

»Nem de az kazdagok ew hatalmaýfagoknak myatta nyomoroythnak megh tyteket? es eröwe(1) *vonznak* tyteket yteelettre?« JordK. 835. (Nonne divites per potentiam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad iudicia? Jak. II, 6.)

Tárgyas ragozású alakok:

»Byzonyawal fenky nem vety az kemeen pozto fotot az ooh awaý meg awlth rwhaban, mert telleyfjegghele ky *vonzya* magat az rwhabol, es naýob zakadaýf leezen.« JordK. 379. (Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem eius a vestimento, et peior scissura fit. Máté IX, 16.)

A jövő idő (alakilag jelen) alanyi ragozású alakjai:

»...myndeneket en hozyam *vonzok*.« JordK. 672. (...omnia traham ad me ipsum. Ján. XII, 32.)

»Ha meegh az meenynek magaýfagara el hanyattal vona onnan es, le *vonzon* teghed wr Isten...« JordK. 266. (Si ad cardines coeli fueris dissipatus, inde retrahet Dominus Deus tuus. Móz. V. 30, 4.)

(Megjegyzendő e *vonzon* alakról, hogy az igéknek ebben a csoportjában az alanyi ragozású 3. személyű alak mindig -n raggal található, amint erre szintén találunk utalást Simonyi: TMNy. 262.)

»Mert *vonznak* tyteket gywleközettyekben...« JordK. 383. (Tradent enim vos in conciliis... Máté X, 17.)

»Akkoron *vonznak* tyteket nyomorwýagra...« Jordk. 430. (Tunc tradent vos in tribulationem... Máté XXIV, 9.)

A jövő idő (alakilag jelen) tárgyas ragozású alakjai:

»*Vonzya* kedeg atyaffy atyaffyat halarra...« JordK. 383. (Tradet autem frater fratrem in mortem... Máté X, 21.)

»Es ky megh keweýebbeytendy ez kenyben megh yrth proffetalaýnak bezeedyth, ky *wonzya* wr Isten az ew reezeet az eelö kenyből.« JordK. 930. (Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiae huius, auferet Deus partem eius de Libro vitae. Ján: Jel. XXII, 19.)

»Ha mellyteknek zamara, awagy ekree az verembe e fendik, nem de ottan ky *vonz* a ee az ynnepe napon?« JordK. 577. (Cuius vestrum asinus, aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die sabbati? Luk. XIV, 5.)

Összetett múlt, tárgyias ragozás:

»Es ew farkawal wtanna *vonzya vala* az menyey. cyllagoknak harmad rezeeth;« JordK. 905. (Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum caeli. Ján: Jel. XII, 4.)

Nézzük meg igénknek a kódexben előforduló felszólító módú alakjait!

Felszólító mód

Alanyi ragozás:

»Mykoron azert te ellenfegheddel az feyedelem eleebé menendez, azon wton eenczelkóggyl megh zabadwlly hű thwle, hogy ne *vongyon* teghed az byro eleeben, ...« JordK. 573. (Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem in via, da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad iudicem ... Luk. XII, 58.)

Tárgyias ragozás:

»Attyamffya, hagyad hogy ky *vongyam* az zalkat az te zemedből ...« JordK. 541. (Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo ... Luk. VI, 42.)

»Ha vala ky the atyadffya kezöl eeggy zeghenfeeghre ywtand, ne daga-zwllyad be előtte the zywedeth, megh fe *vongyad* the kezedeth, ...« JordK. 232. (Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuae, in terra, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit: non obdurabis cor tuum, nec contrahas manum. Móz. V. 15, 7.)

»Mynekwnk kedegh be kel fogadwnk az ollyanokat, hogy egywth *vongyok* az yga faggal.« JordK. 876. (Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, ut cooperatores simus veritatis. Ján: Ep. III. 8.)

Az eddig felsorolt mondatok mindegyike azt mutatja, hogy a *von* ige a felszólító módot *d-s* töből képezi a kódexben az *-sz* praesensképzősek szokása szerint.

A következő példákban a felszólító mód egyes második személyű alakjai rövid, módjel nélküli, csupán személyragos formában találhatók:

»Vond ffele hwtet, es bocza ffd el mynekwnk Barrabaft.« JordK. 612. (Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam. Luk. XXIII, 18.)

»Vond ffele, vond ffele, fezeycz megh hwteth.« JordK. 694. (Tolle, tolle, crucifige eum. Ján. XIX, 15.)

»Monda azert az angyal hű neky: Ewedezyel be, es *vond* ffele the nadragodat.« JordK. 749. (A latin szöveget hibásan fordította a kódexíró: a fordított szöveg: Dixit autem Angelus ad eum: Praecingere, et calcea te caligas tuas. Apcs. XII, 8.)

Amint látjuk, az idézett igealakok latin megfelelői mind imperativusban állnak. A kódexíró minden bizonnyal ezt akarta fordításában híven visszaadni (a latinban ui. az imperativus fejezi ki az ellentmondást nem tűrő parancsot, míg a coniunctivus óhajt is jelölhet), amikor ezt a megrövidült magyar felszólító módú alakot használta. Ugyanis a magyar nyelvjárásokban, de sokszor a köznyelvben is bizonyos jelentéskülönbséget figyelhetünk meg a hosszabb és rövi-

debb alak között: »A rövidebbet a megoszlás következtében főleg akkor használja a nép, ha a felszólítás parancsszerű; a cselekvés pedig beálló (tehát csak a felszólítás után indul meg) és egyszeri vagy gyors lefolyású; a hosszabb alakot ellenben akkor, ha a felszólítás inkább csak kérés, óhajtás jellegű, a cselekvés pedig folyó (tehát már a felszólítás előtt kezdődött) és hosszabb ideig tartó.« (Horger: A magyar igeragozás története, 225. c. §).

Ha a kódex nyelvében nem is találunk ilyen pontos elkülönítést, mégis feltűnő, hogy olyan esetben fordulnak elő a rövidebb alakok, amikor a parancsszerű, szigorú felszólítás nem tűr ellentmondást, s amikor a latin szövegben imperativus áll.

Feltűnő azonban, hogy a kódexíró a *von* ige felszólító módjának megalkotásában nem mindig egyformán jár el. Figyeljük meg a következő mondatokat:

Alanyi ragozású alakok:

»... es *vony* velomot hŵ elette ...« JordK. 78. (... dimittesque ante illum velum. Móz. II, 40, 3.)

Tárgyas ragozású alakok:

»... *vonnyad* kywe az ollyanth az varafnak kapwyara.« JordK. 237. (educer virum ac mulierem; qui rem sceleratissimam perpetrarunt, ad portas civitatis tuae. Móz. V. 17, 5.)

»Ne *vonnyad* megh the kezedet the zolgaydnak Jeghedelmeetŵl...« JordK. 308. (Ne retrahas manus tuas ab auxilio servorum tuorum. Liber Josue X, 6.)

Az itt felsorolt mondatok állítmánya nem *d-s* töből képezte felszólító módját, mint az *-sz* praesensképzősök szokták. Mi lehet ennek az oka? Simonyi a TMNy.-ban utal hasonló jelenségre a szintén ebbe a csoportba tartozó *óv* igével kapcsolatban: »Az imperativus a XV. és XVI. században többnyire *ógy* (*ógyad*, *ógyátok* stb.), noha *ój* is előfordul már a JordK.-tól kezdve s később egészen kiszorítja amazt.« (TMNy. 261.)

Simonyi éppen a JordK.-et teszi meg határnak egy új alak fellépésében, éppen azt a kódexet, amelyet mi is vizsgálunk. A *von* igét — amint láttuk — ugyanebbe a csoportba sorolta Simonyi, tehát ezen az igén is végbe mehetett és végbe is ment ugyanaz a változás, amelyet az előbbi ige felszólító módjában megfigyelhettünk. Ekkor már mindkét alak előfordul egymás mellett. Mindez nem mond ellent eddigi megállapításainknak, hogy a *von* ige még *-sz* praesensképzős ebben a kódexben.

Teljesség kedvéért felsorolom még igénknek a kódexben előforduló többi alakját, származékát is, amelyek a kérdés szempontjából nem bizonyító értékek ugyan (mert akár *-sz* praesensképzős a *von*, akár nem, ezek az alakok nem mutatnak változást), de így lesz csak teljes a példatár.

-t időjeles múlt idő

Alanyi ragozás:

»es azon varafbely neepék veznek ffele egy ynew twlkoth az czordabol, ky meegh ygaath nem *vonth*...« JordK. 243. (... quae non traxit iugum. Móz. V. 30. 3.)

Tárgyas ragozás:

»mykeppen jemy haznalatt'ra valo dolgot meg nem *vontam* thy t'wletök...« JordK. 774. (Quomodo nihil subtraxerim utilium... Apcs. 20.)

»Aldot vagü en vramnak Abrahannak wra yf'tene, kÿ el nem *vontad* the yrgalma,f'fagodat és yga,f'fagodat az en wramttwl,« JordK. X. b. (Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abstulit misericordiam et veritatem suam a domino meo... Móz. I, 24, 27.)

Elbeszélő múlt

Alanyi ragozás:

»... reghy cypellefeket *wonyanak* labokban.« JordK. 305. (... calcéamentaque perantiqua... induti veteribus vestimentis. Liber Josue IX, 5.)

Tárgyas ragozás:

»... es ky *vonya* az zarazra az halot tellyes nagy halakkal.« JordK. 701. (et traxit rete in terram, plenum magnis piscibus. Ján. XXI, 11.)

»*Vonyák* kÿ Jo'feffeth az oo kwthbol és arwlaak hwz ezyf'th penzen.« JordK. XVIII. a. (extrahentes eum de cisterna vendiderunt eum Ismaelitis... Móz. I, 37, 28.)

»es ky *vonyak* hoğ meg ffezeyteneek.« JordK. 447. (et duxerunt eum, ut crucifigerent. Máté XXVII, 31.)

»le *vonyak* az pala'f'tot rola« JordK. 447. (Exuerunt eum clamyde... Máté XXVII, 31.)

»Kezeenel foghwan azert be *vonyak* hwtet dama'f'comban.« JordK. 737. (Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum. Apcs. IX, 8.)

»ky *vonyak* az templombol...« JordK. 779. (trahebant eum extra templum... Apcs. XXI, 30.)

-and, -end, -es jövő

Tárgyas ragozás:

»Senky nem yehet en hozyam, hanem ha atyam, ky enghem boczatot, *vonangya* hwtet.« JordK. 645. (Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. Ján. VI, 44.)

»hoğ ha el *vonangya* ennenmagat, nem kel en lelkennek.« JordK. 819. (quod si subtraxerit se, non placebit animae meae. Pál. Zsid. X, 38.)

»Mykoron kedeg ezenkeppen el *vonyannak* tyteket...« JordK. 383. (Cum autem tradent vos, ... Máté X, 19.)

»Mykoron kedegh *vonyannak* tyteket az f'ynagogakban, avag yteelő me'f'tereknek eleyben, awagy hataalma'f'oknak eleyben, ne akaryatok zorgalmas lenny, mykeppen, awagy myt felellyetek, awagy myt zollyatok;« JordK. 569. (Cum autem inducent vos in synagogis et ad magistratus et potestates, nolite solliciti esse, qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Luk. XII, 11.)

Egyetlen alak okozhat problémát:

»Es mykoron el *vony* tyteket meg foghwan, ne akaryatok annak elette gondolny myt ot zollyatok...« JordK. 500. (Et cum duxerint vos tradentes, nolite praecogitare, quid loquamini... Márk. XIII, 11.)

Látszólag jelen idő egyes szám-3. személy sz nélkül!

Amint látjuk azonban, a latin szövegben többszámú állítmányt találunk; feltehető tehát, hogy itt fordítási vagy íráshibával állunk szemben, hiszen a kódex nyelvében a *duxerint* fordítása *vonyannak* lenne, amint a később felsorolható példákból kiderül. Ha a megfelelő bibliai helyet alaposabban szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy nemcsak az illető mondat általános alanyú, hanem tartalmuk következtében a megelőző vagy rákövetkező mondatok is a latin szövegben általános, a magyar szövegben szenvedő alanyúak. »*Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis vapulabitis, et ante praesides, et reges stabitis propter me in testimonium illis.*« Márk XIII, 9. Ennek a kódexbeli megfelelője: »Mert tanácsokban *vonyattattok* ty, es az synagogakban meg *veretettek*, kyalok es feyedelmeknek elettek allatok...« JordK. 500.

A magyar mondatok szenvedő állítmányai mutatják, hogy a cselekvő alany nincs megnevezve.

De nézzük meg Máté és Lukács evangéliumának idevágó helyeit is:

»*Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos...*« (Máté XXIV, 9.)

Ennek a Jordánszky-kódexbeli, az imént már idézett fordítása így hangzik:

»Akkoron *vonznak* tyteket nyomorw|agra, es meg ölnek tyteket...« (JordK. 430.)

Lukácsnál a következőket találjuk:

»*Sed ante haec omnia inicient vobis manus suas, et persequentur tradentes in synagogas et custodias, trahentes ad reges et praesides propter nomen meum.*« (Luk. XXI, 12.)

A Jordánszky-kódexben:

»*De mynd ezeknek elette reatok vetyk hw kezöket, es megh yldeznék, Synagogakban, es temleczekben vonvan, kyalokoknak es feyedelmeknek eleykben hwzwan az en newemeert,*« JordK. 603.

Az idézett mondatokból kitűnik, hogy a kódexfordító ilyen mondatokban pontosan többes 3. személyű állítmánnyal fordítja a magyar nyelvszokáshoz híven a latin szöveg általános alanyú állítmányát. Ezért tételezhető fel, hogy a *vony* a *vonyannak* helyett tévesen áll a szövegben. Végezetül idézzük még a MünchK. megfelelő helyét:

»*Es micor viendnec tutoket megfogwan ne akariatoc gondolnotoc mit be-zelletec,...*« (Münch. K. 98.)

Szenvedő ragozású alakok:

»... de pokorra *vonyattatol*...« JordK. 560. (...usque ad infernum demergeris. Luk. X, 15.)

»Mert tanácsokban *vonyattattok* ty.« JordK. 500. (*Tradent enim vos in conciliis...* Márk XIII, 9.)

Műveltető képzős alak:

»*vontataa* el azért hw bezeedeet mynd eeffelygh.« JordK. 773. (*protraxitque sermonem usque in mediam noctem. Aps. XX, 7.*)

Ható:

»... es ymarâ nem *vohattyak* vala kywe az halot az halaknak fok|agatwl.« JordK. 700. (*et iam non valebant illud trahere prae multitudine piscium. Ján. XXI, 6.*)

Főnévi igenév:

»... de mynd kótózwén pokorra adaa h́wket alaa *vonny*, kenzaʃnak ytee-
létyre tarttathny.« JordK. 858. (sed rudentibus inferni detractos in tartarum
tradidit cruciandos. Péter II. Ep. 2:4).

Határozói igenév:

»kyt mykoron meg telendyk, ky *vonnyvan*, es az parth zelen le ylwen, az
yokat valaztaak hw edeenyekben.« JordK. 396. (Quam, cum impleta esset, edu-
centes et secus litus sedentes, elegerunt bonos in vasa... Máté XIII, 48.)

»Es lee *vonvan* h́w rwhayat, .barʃʃon ʃalaʃtot takaroyttanak h́w rea...«
JordK. 446. (Et exuentes eum chlamydem coccineam circumdederunt ei. Máté
XXVII, 28.)

»Lathwan azert ezt egyik ḱyk h́w kóŕwle valanak, ky *vonvan* hw fegyve-
reek(t), meg ʃertee az papy feyedelemnek h́w zolgayat...« JordK. 507. (Unus
autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi
Sacerdotis... Márk XIV, 47.)

»Es ky vonvâ az feldre az hayokat, myndent oth el hagywan, kóweteek
h́wtet.« JordK. 534. (Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus, secuti
sunt eum. Luk. V, 11.)

»... es megh yldeznék, Synagogakban, es temleczekben *vonvan*,« JordK.
603. (... et persequentur tradentes in synagogas et custodias. Luk. XXI, 12.)

»*vonvan* tellyes hallal az halooth« JordK. 701. (trahentes rete plenum pis-
cibus.)

»Es ky *vonvan* h́wtet az varaʃbol, kówezyk vala.« JordK. 732. (Et eiicientes
eum extra civitatem lapidabant... Apcs. VII, 57.)

»ky *vonvan* ffyrffyakat es azzonyallatokat, kemen foghʃaghban vety vala
h́wketh. «JordK. 732. (et trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiam. Apcs.
VIII, 3.)

»... az varaʃbol kywe *vonwan*, holth elevenwł hagyak el.« JordK. 758. (tra-
xerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse. Apcs. XIV, 18.)

Főnévként használt melléknévi igenév:

»Zolgak, enghedelmeʃek legyetek mynden feelelembe ty wratoknak, nem
czak yoknak es yamboroknak, de meegh vyzza *vonnyoknak* es.« JordK. 848.
(Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis,
sed etiam dyscolis. Péter I. Ep. II, 18.)

Főnévi származékok:

»My azert ne légywnk megh *vonnyafnak* ffyay erekke valo el vezeeʃre...«
JordK. 819. (Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem. Pál: Ep.
ad. Hebr. X, 39.)

»... es vyzzaa *vonnyafok* leegyenek ty kóztetók. JordK. 838. (... et conten-
tiones sint in cordibus vestris. Jak. III, 14.)

»Honnani vagyon tykeztetók *vyzza vonnyas* es haborbwʃagh? JordK. 839.
(Unde bella et lites in vobis? Jak. IV, 1.)

Összefoglalva az eddigieket, az idézett példából kiderül, hogy a *von* -sz
praesensképzővel fordul elő a Jordánszky kódexben. Ezt mutatják a jelentő mód
jelen idejű alakok és a felszólító mód d-s többől képzett alakjai.

A Nyelvtörténeti Szótár a *von* alatt több olyan példát sorol fel, amely kétségtelenül a *vonsz* származéka, így a JordK. említett példája is. Hiszen pl: ki vonná kétségbe, hogy a *hivén*, *hivő* a *hisz* származéka, jóllehet már nem mutatja az *-sz*-et; éppígy a *vonsz* határozói igenevében is hiába keresnénk az *-sz*-t. Kétségtelen azonban, hogy ha egy nyelvműlemben a jelen időben igénknek következetesen az *-sz*-es változatát találjuk, az ott előforduló *vonvan* határozói igenev a *vonsz* címszó példái közé tartozik. Ez ugyan csak akkor derül ki, ha végignyomozzuk az idézett nyelvműlekeket kérdésünk szempontjából, van azonban egy néhány idézet a NySz.-ban, amely önmagában is beszél. A következő példák *d*-s töből képzett felszólító módú alakok, tehát a *vonsz*-hoz tartoznak, a NySz. mégis a *von* alatt közli őket: Pl.: a *von* alatt találjuk:

»Mít illic ymaran enekom égeb, hanem čak hog az istennec orczya elol magamat *elvongyam* (NagyszK. 71.)« NySz. III. 1236: *el-von*.

»Nemchak hvzot *vont* mynket akoron, de mastan huz *vonzon* mynket (CörnC. 141.)« NySz. III. 1238: *húz-von*.

»Magadat meg ne *vongad* attul, a ki kolczont kir (Sylv: UT: I. 9.)« NySz. III. 1240: *meg-von*.

»*Vongunk* három sátort itt: faciamus hic tria tabernacula. (Sylv. UT: I. 27.)« NySz. III. 1235: *von*.

»Az angialok minket a hala adasra *vongianak*.« (DebrK. 140.) NySz. III. 1234: *von*.

»A mit az egész anyaszentegyház végez, abban viszá nem *vonszanak*. (Pázm.: Luth. V. 61.)« NySz. III. 1235: *von*.

Ezekben az idézetekben nyilvánvalóan a *vonsz* származékait találjuk, tehát ezek is tévesen kerültek a *von* címszó példái közé.

II.

Óv vagy ósz ige a Bécsi-kódexben?

Nyelvműlekeink bizonyossága szerint nemcsak a *von* igének találjuk meg régi nyelvünkben mai alakjától eltérő *-sz* praesensképzős változatát. Az *óv* ige is abba az igecsoporthoz tartozik, amelynek tagjai a jelentő mód jelen időben *-sz*, a felszólító módban *-d* praesensképzőt mutattak régi nyelvünkben vagy mutatnak még mai magyar nyelvünkben is. (Vö.: TMNy. 261. o.)

A fenti fejtegetésekből kiderült, hogy ha egy ide tartozó igének felszólító módjában fellelhető a *-d* képző, a praesensben mindig megtaláljuk e képző testvérpárját: az *-sz*-et. Ezt kétségtelenné teszik a Jordánszky-kódex idézett példái. Ugyancsak ebben a nyelvműlemben figyelhettük meg, hogy a felszólító módban már előtűntek a *vonsz*-nak *-d* képző nélküli alakjai is, jóllehet a jelenben mindenütt megtaláltuk az *-sz*-et. Az *ósz* igének e kódexbeli alakjairól ugyanezt állapította meg Simonyi (TMNy. 261. o.), ti. *ójad* és *ógyad* is előfordul:

»*Oyatok* meg magatokat az hamys proffetaktwl: attendite a falsis prophetis. (JordK. 373.)« NySz. II:1159.

»*Ogyad* magad, hogy: cave, ne (JordK. 74.)« NySz. II:1159.

Érdekes kérdést vethetünk fel a Bécsi-kódex nyelvére vonatkozóan. E nyelvműlemben is előfordul mai *óv* igénk, de csupán egy esetben és felszólító módban:

» monda Booz onéki *ogad* hog valaki mégné *eſmeriè* hog idè iöttèl leg« (BécsiK. 7.) : et dixit Booz : *Cave*, ne quis noverit, quod huc veneris. Rut III, 14.

Az a kérdés tehát, hogy *ósz* vagy *óv* ige van-e a HusszB. első részében. Az eddigiek alapján egyetlen adat birtokában is feltehető, hogy ha a felszólító módban előtűnik a -*d* praesensképző — hiszen csak e *d*-nek és a felszólító mód -*j* jelenek összeolvadásából jöhetett létre a -*gy* hang, amelyet fonetikusán és korabeli helyesírással *g*-vel írva találunk —, akkor a BécsiK. nyelvében az *óv* ige még *ósz* alakban volt használatos.

Ezt a feltevést támogatják a *vonsz* igenek BécsiK.-ben előforduló alakjai is.

Pl.: »*vonzom* okèt zèrèlemnç kòtèlibèn: traham eos in vinculis charitatis« BécsiK. 196.

»Ki *uonzon* le èngemèt földrè: Quis detrahet me in terram« BécsiK. 235.

»... onnat le *uonzlac* tegedèt: inde detraham te« BécsiK. 235.

A Nyelvtörténeti Szótár a *vonsz* ~ *von*-hoz hasonlóan említ ugyan külön *óv* és *ósz* igét, de éppen úgy, mint amott, itt is csak jelen idejű és jelennel összetett alakokat találunk az *ósz* címszó alatt. (Találunk ugyan a *meg-ósz* alatt két példát, amely azt mutatja, hogy az -*sz* behatolt más alakokba is:

»Kártól *meg ózú* (BFaz.: Assz. 45.)« NySz: II, 1159.

»A kiktul intett Kristus urunk, hogy *megósznók* magunkat (Veresm.: Tan. 203.)« NySz: II, 1159. Természetesen e példák csak e címszó alá kerülhettek. 'Az *óv* alatt viszont felváltva találunk *ógyad* és *ójad* típusú imperativusokat. Mi sem természetesebb, mint az, hogy a BécsiK. idézett példája — szerintem tévesen — szintén az *óv*-nál található.

Nem azzal a céllal gyűjtöttem össze a példákat, hogy a nélkülözhetetlen tudományos segédeszközzől: a Magyar Nyelvtörténeti Szótárról mondjak akár csak bíráló megjegyzést is. Hiszen ma is csodáljuk azt az emberfeletti munkát, amelyet a tudós szerkesztők a szótár összeállítására fordítottak. Nem az ő hibájuk, hogy egy-egy tévedés található a műben, hiszen mindenki tudja, hogy egy szótárt tökéletesen, hiánytalanul megszerkeszteni lehetetlenség. Eszembe jut, amit Simonyi »A Nyelvtörténeti Szótárról« c. tanulmánygyűjteményében olvastam: »A Nyelvtörténeti Szótárnak hiányait első sorban a gyűjtés hiányossága okozta.« (Nyelvészeti Füz. 15:3.), majd pedig: »... az idézeteket csak akkor ellenőriztük a forrásokban, ha valami gyanúsat láttunk bennük, — mert hisz ha minden idézetet újra meg akartunk volna nézni a forrásban, akkor máig se készült volna el a szótár!« (I. m. 5. o.) Talán mégsem volt felesleges az előbbi fejtegetés, hiszen ez is hozzájárult a NySz. adatainak pontosabbá tételéhez.

VELCSOV MÁRTONNÉ

МАРТОННЕ ВЕЛЧОВ:

ЗАМЕТКИ К НЕКОТОРЫМ ДАННЫМ ИСТОРИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ ВЕНГЕРСКОГО ЯЗЫКА

И. С. различает часто встречающийся в памятниках нашего языка глагол *vonsz* и его разновидность без суффикса настоящего времени „sz“ — *von*. Под отдельными заглавными словами сообщает он относящиеся к ним примеры. На основе тщательного изучения соответствующих экземпляров кодекса Йордански можно доказать, что И. С. в нескольких случаях смешивает данные и ошибочно включает их в состав той или иной статьи:

KATALIN VELCSOV:

EINIGE BEMERKUNGEN ZUDEN ANGABEN DES NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR: VON UND VONSZ

Das Nyelvtörténeti Szótár macht einen Unterschied zwischen dem Zeitwort *vonsz* und seiner Variante *von*, bei der das Präsenssuffix -sz, fehlt. Die dazugehörenden Beispiele werden unter einem besonderen Stichwort gebracht. An Hand einer gründlichen Untersuchung der diesbezüglichen Beispiele aus dem Jordánszky-Kodex, kann nachgewiesen werden, das das Nyelvtörténeti Szótár die Daten öfter miteinander verwechselt und sie irrtümlich dem einen oder anderen Artikel zuweist.